

Снежана Р. Булат¹
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност и језик

КАРАЂОРЂЕ И ПРВИ СРПСКИ УСТАНАК У ДРАМИ РАНКА МЛАДЕНОВИЋА *КАД ДОГОРИ ДО НОКАТА*²

Апстракт: Једна од најистакнутијих личности у историји српског народа – вожд Карађорђе као доминантна драмска фигура појављује се у многобројним драмским остварењима. Стога се у српској драмској књижевности уочава и значајна присутност мотива Првог српског устанка. Предмет истраживања овог рада јесте драмски лик српског војводе Карађорђа и Први српски устанак у драми Ранка Младеновића под називом „Кад догори до ноката: балканска драма, почетком XIX века”. Истраживачка пажња је посвећена сагледавању начина на који је осликана потлаченост и ропство српског народа, насиље, страдања и борбе за ослобођење од Турака, што и представља идејну окосницу драмског дела Ранка Младеновића. Посебан акценат је стављен на слику слома устанка, ропство српског народа, као и на трагичну смрт вође Првог српског устанка. Важан сегмент овог рада заузеће и однос историјске и уметничке стварности, те ће бити установљено колико су аутентични историјски подаци утицали на стварање Младеновићевог драмског дела.

Кључне речи: Карађорђе, Први српски устанак, драма, историја, страдање.

1. Карађорђе у драми

Карађорђе, вођа Првог српског устанка, као доминантна фигура се појављује у многобројним драмским остварењима. Чињеница је да је Први српски устанак „уз Косовски бој, скоро век и по, највише експлоатисана историјска тема у српској књижевности и другим уметностима” (Младеновић

¹ bulat.snezana@gmail.com

² Рад је настао у оквиру пројекта *Лик владара у српској драми 20. века* (142-451-3098/2017-01/02), који финансира Покрајински секретаријат за високо образовање и научноистраживачку делатност.

1996: 48, 49). Карађорђе је инспирисао многобројне истакнуте српске књижевнике, „постао је литерарни јунак већ у епском песништву свога доба, али још и више у књижевности потоњих времена, када се призивао дух таквог јунака. Он је заправо израстао у лик српског Вожда поготово у време романтичарски идеализованих идеја о стварању националне државе” (Станојевић 2004: 618, 619). Да је судбина Карађорђева имала снажан одјек у историјској драми, потврђују резултати истраживања Алојза Ујеса – укупан број пронађених драма у којима се појављује лик Ђорђа Петровића јесте педесет. Реч је о драмама које су написане на српском, немачком, мађарском, словачком, словеначком, француском и италијанском језику (в. 1996: 96–102). Драмски лик једне од најистакнутијих личности српске историје, вожда Карађорђа, своје место је пронашао у драмским делима значајних српских писаца, попут Симе Милутиновића Сарајлије, Ђорђа Малетића, Јована Стерије Поповића, Милоша Цветића, Драгутина Илића, Алексе Шантића, Бранислава Нушића, Милоша Перовића, Жарка Команина, Ивана Студена (псеудоним Светолика Станишића), Миладина Шеварлића, Милета Кордића³ и др.

Предводнику тешке борбе која је вођена између Срба и Турака посвећена је и драма *Кад догори до ноката* Ранка Младеновића, књижевника и „преданог позоришног посленика” (Putnik 1990: 82), која неправедно егзистира на маргинама научних проучавања. У поднаслову Младеновићеве драме стоји да је реч о балканској драми која се одиграва почетком деветнаестог века. Српски писци су у највећој мери одлучивали да драмски уобличи само последње дане Карађорђевог живота, те су писали о изгнанству Карађорђевог, вождовом повратку у домовину и његовом супарништву са Милошем, по чијем налогу и бива усмрћен. Међутим, Ранко Младеновић своју драму, која се одвија у Тополи и на Босфору, смешта у опсежан временски период, почевши од 1805. до 1817. и драмски уобличије ток српске револуције, као и важне сегменте вождовог живота. Актери ове драме имају дескриптивна имена, почевши од Вожда, Жене, Проте, Брата и осталих, али је њихове идентитете веома лако спознати. Прича о судбини потлаченог српског народа, о немилосрдности Турака, крвавим и

³ „Догађаји и учесници Првог српског устанка нису имали ону привлачност за наше драмске писце какву су имале теме из старије српске историје, посебно Бој на Косову. Дrame о Првом српском устанку, од оних приказиваних у време када Устанак у Србији још траје до комада играних крајем XX века, ипак су бројне и међу њима има неколико значајнијих дела, па зато завређују да буду размотрене као посебна група. Оне се издвајају као целина и по теми и по начину њене обраде, а нарочито по специфичностима њиховог позоришног живота које врло лепо одсликавају однос позоришта и политике. Као такве, оне су занимљив позоришни феномен који одражава општија друштвена кретања, и плиму и осек у интересовањима за преломан догађај у српској историји какав је био Први српски устанак” (Фрајнд 2003: 119).

значајним биткама за ослобођење које је предводио Карађорђе, неустрашиви и одлучни вожд, заузима истакнуто место у Младеновићевој драми, која и носи симболичан назив *Кад догори до ноката*. Историјска тема у опусу Ранка Младеновића, дакако, није изненађујућа појава, јер се он, као историчар по струци, целога живота бавио темама и проблемима који су у вези са прошлошћу и културним наслеђем српског народа, те је и докторирао у Берну са темом о политици кнеза Михајла Обреновића (в. Gerstberger; Stojanović 1987: 381).

2. Младеновићево виђење Карађорђевог јунаштва

Историјски гледано, живот српског народа под турском влашћу, у Београдском пашалуку, био је обележен турском тиранијом и насилништвом. Вук Стефановић Караџић је записао да: „...народ пак, коме је зулум ионако био додијао, стане се већма и већма бунити: не знајући нико зашто Турци сијеку, сваки се морао бојати да и на њега ред не дође. Кад се већ стане бројити: овога су посјекли, онога убили из пушке, онога затворили, онога нијесу нашли код куће, овај утекао а онај се сакрио, онда ови бјегунци стану тражити један другог” (1969: 89). У Орашцу, на Аранђеловдан 1803. године, договорено је да се устанак подигне у марту месецу наредне године. Тада је прота буковички, Атанасије, изрекао: „Ко издао, издало га тело; пожелио али не могао поћи: нити му се старо ни младо у кући јављало. Од руке му се све скаменило, у тору му не блејала стока, у обору не рикала. Да Бог да, да се у сињи камен створи да се други на њега угледају. Нити био срећан ни дуговечан нити лица Божија игде угледао” (*Казивања о српском устанку 1804*; Јокић 1980: 167). Године 1804, на збору устаника у Орашцу, Карађорђе је изабран за вођу устанка, поставши „комендант Србије”. „Те је речи ’комендант Србије’ имао на печату, а тек после се назвао врховни вожд” (Ранке 1864: 93). Карађорђе, према речима његовог биографа Арсенијевића, био је сам дар од Бога: „...кад провиђење закључи спасти какав угњетени, подјармљени народ, онда му особита мужа пошаље. Ђорђе Петровић, назван Црни, после толико несретни столећа, роди се у Србству и Србство се ослободи” (1854: 150).

Радња Младеновићеве драме отпочиње 1805. године, устанак је у току, а Карађорђе се указује као неустрашиви, правични јунак чија храброст и углед улива страх непријатељима. Већ је Сима Милутиновић Сарајлија у *Трагедији српског господара и војда Карађорђа* на изванредан начин казивао о Карађорђу као „делатном војнику и државнику, о јунаку бескрајне храбрости и угледа који улива страх непријатељима” (Фрајнд 1993: 256), вешто је приказивао

његову душевну борбу, патњу због одласка из Србије, грижу савести, недоумице и искушења пред која је стављен од стране демонских сила, повратак у Србију и смрт у домовини, и овакво драмско виђење вође Првог српског устанка углавном је својствено свим делима у којима се Карађорђе и појављује. „Структура Карађорђеве историографске и легендарне биографије почива на *митском образцу о хероју*” (Антонијевић 2003: 105), а она је видљива и у драмском остварењу Ранка Младеновића. Вожд Карађорђе је човек који поседује изузетну храброст, спаситељ је, заштитник немоћних и одлучни борац за слободу, који живи само за једно – коначно ослобођење од Турака. Како и сам вожд истиче: „Ја с голом рајом дигох устанак [...] ни дахије не могоше да ме купе, кад ми оно нудише у Дрлупи пет стотина кеса, само да народ оставим на милост и немилост њима! (Јаче) Ко мене да купи? Мене! [...] Ја сам се заклео само народу” (Младеновић 2013: 307).

Из разговора драмских актера сазнаје се о узроцима српске револуције, о турској монструозности, потлачености, ропству српског народа, креира се слика о турском зулуму, јањичарима, насиљу и страдањима. Младеновић не пропушта прилику да скрене пажњу на јунаштво и оданост српских устаника, на челу са Карађорђем, у важним биткама за ослобођење Срба од Турака, као и на погибије истакнутих бораца. У јеку српске револуције, Карађорђу присталице верују и диве му се. Са одушевљењем му се обраћају и славе његово постојање. У драми одзвањају речи: „Свима нам је догорело до ноката”; „Посветила ти се рука, господару”; „Ти си наш вожд и судија”; „Господару, твоје су очи и моје!”; „Поштенијег човека од тебе није било, нити ће га бити”; „С тобом смо, и у ватру и у воду!”; „За слободу – био је на све готов” (Младеновић 2013: 314, 316, 317, 337). Вожд, у виђењу Ранка Младеновића, одражава одлике бунтовног и истински хуманог народног бића. Писац истиче његово супротстављање преварама, издајама, неправдама, непрестану жудњу за одржањем тешко стечене слободе, те његова страховања за судбину устанка због неслоге вођа опијених првим извојеваним победама, а које избијају свакодневно у све видљивијем облику (в. Јовановић 2004: 19). Младеновић Карађорђа осликава као човека који је потпуно усмерен на добробит српског народа. Реторика Младеновићевог драмског јунака је беспрекорна. Као илустрацију ове тезе, неопходно је истаћи кључне Карађорђеве речи, које можда на најбољи начин осликавају како лик вождов тако и положај потлаченог српског народа: „Кад наше сунце греје, кад наше птице поју, кад наше воденице мељу слободно, јер не мељу више турски ујам – дошли сте под мој кров, не више из потаје, већ усправно и поносно, као што нам је то цео народ после устанка! Буна је светиња народна! Буна је понос

човечији! Само се буном збацује јарам! Само се буном кидају столетни окови, када народу догори до ноката! [...] Знате да сам и ја косио, орао, овце чувао, другога служио, говећу кожу продавао и по пећинама живео, да бисмо се сви једнога дана скупили око својих огњишта слободни! [...] Ми смо бунтовници због народне среће! [...] Из наших костију букнуће пламен за све потлачене!” (Младеновић 2013: 316, 317, 318).

Због значајних права које даје народу у другом чину и долази до побуне спахија. Неопростива је вождова одлука по којој сваки војник са села има право да се пожали на старешину, а при томе: „... штеди народ – где не треба! Увек после боја пита колико је војвода рањено!” и често говори: „... да није народ само гинуо” (Младеновић 2013: 335). Жалиће Карађорђе за хајдуцима, за истакнутим јунацима, попут Голог Зеке, Гавре Једнооког и др. На Чегру му погинуше последњи јунаци, што у Карађорђевом бићу изазива неизмерну бол и претвара га у посве осећајно биће. О Карађорђевој пожртвованости и дубоком жаљењу за јунацима писао је прота Матија Ненадовић у својим *Мемоарима*. Прота Матија Ненадовић, наиме, осликао је вождове покушаје да спречи војску да не гине узалуд: „Кажу да је викао Карађорђе: ’Не идите даље, не идите!’ Ал’ ко чује, ко не чује, и тако наши испадну на брдо, а Турци на брду чекају, пак се поврате и наше заокупе, те још седам, осам глава одсеку. ’А, којекуде, по души вас, виче вама Ђока: не идите даље, превариће Турци, ал’ ви Ђоке не слушате!’” (1969: 125, 126).

Чувеној опсади Београда Бранислав Нушић је посветио читаво драмско остварење, а ова битка своје место проналази и у драми Ранка Младеновића. У сцени која казује о борби за ослобођење Београда посебно је изражена вождова одлучност и жарка жеља за победом. Очи су му засветлеле када је изрекао: „Јуриш на Београд. Кад га, у име бога, будемо освојили, биће ми лакше на души” (Младеновић 2013: 311). Трговац ће посведочити да је Карађорђе храбро спасао капетана Радича, великог јунака и заслужног устаника. Дакле, Младеновић у својој драми скреће пажњу и на капетана Радича, уз чије је знање и херојство, Карађорђе успео да освоји тако утврђен град као што је тада био Београд. Право му је име Радич Пегровић, а старином је из Левча. Заједно је са Карађорђем ступио у аустријске фрајкоре и био је чак старешина Карађорђу. За истинске војничке заслуге добио је чин капетана, као и доживотну царску пензију и племићку титулу. Но, када је отпочео устанак, Радич је оставио и племство и пензију и прешао у Србију. Због заслуга при опсади и освајању Карановца (Краљева) Карађорђе га је прогласио војводом. Радич је сачинио план за освајање београдске тврђаве. Када је 1813. устанак пропао, вратио се у

Срем, где је живео у највећој беди. У Другом устанку поново долази у Србију. Уз помоћ кнеза Милоша, Турци, од којих је имао тридесет рана, ухватили су га и удавили (в. Влатковић 1996: 44, 45).

3. Мрачна страна Карађорђевој личности

Ранко Младеновић није занемарио ни мрачну страну Карађорђевој личности, преку нарав, плаховитост, агресивност и нетолерантност, о чему сведоче и аутентични историјски подаци. Подсећања ради, напомињемо да је збор изабрао Ђорђа Петровића за вожда, када су то одбили Станоје Главаш и Теодосије Марићевић. Карађорђе се двоумио да ли да прихвати додељену му улогу, истичући: „Ви, браћо, изаберите себи кога другога за старешину. Ето Станоја, ето Вула, ето кнеза Марка, ето Тодосија трговца, или кога хоћете, а ја ћу најбоље слушати [...] Ја сам човек љут и зао, пак ко не послуша, или пође на страну, или почне какве старе пизме да тера, ја ћу онога да убијем, а ви ћете ме зато замрзнути и сваки на своју страну разгрћивати, пак онда ништа од нас неће бити, а Турци ће једва дочекати, па ћемо онда пропасти горе но досада” (*Казивања о српском устанку 1804*; Ђурић 1980: 167). Управо је суровост Ђорђа Петровића била разлог због којег му је поверена улога предводника српског народа. „Поверено му благо народа увек пред очима имајући, био је правдољубив, одвећ строг и неумољив, тако да је и самог оца жртвовао отечеству, а брата правди” (Арсенијевић 1854: 151). Деструктивни потенцијал Карађорђа⁴ биће искоришћен против турске тираније, али и против

⁴ О прекој нарави вожда Карађорђа, између осталих, писао је и Нићифор Нинковић у делу *Жизниописанија моја*. Рукопис Нићифора Нинковића нађен је у оставштини унука Симе Милутиновића Сарајлије и 1952. предат је Народној библиотеци Србије. Према *Жизниописанију*, господар Ђорђе је пресекао Станоја скелецију на две поле: „Кад он дође, вели, с оне стране на скелу, скелеције поспали. Ватре ни с једне стране ни с друге. Помрачина, ништа се не види. Започну људство превозити, па не могу да потреве на насип, веће мимо насипа. А људи све у воду до трбува коњма упадају и вичу: ’Подависмо се!’ Господар чује ларму на оној страни, пређе и он овамо. А они, ил’ су пијани или уплашени, опет на спруд, те и господар из воде изиђе на суво. И уквасио се. Кад скелеције извадише све људе онда Господар и њи’ извади па рече: ’... кад Турчин дође, ви по сву ноћ ватре ложите и мрзнете на снегу, и леду дан – ноћ, по недељу дана дочекујете докле прође, а мене у сто година једанпут, па и то нећете да ме дочекате. Обали!’ Сад обалу све скелеције и почну и’ бити. А Петар буљукбаша свима виче: ’Вичи море, дери се, ако те и не боли.’ Тако ове све редом избише. Дође ред и на Станоја. Обалише га. Петар му виче: ’Вичи и ти, море, као и остали.’ Но овај, враг би га знао, или је пијан ил’ се уплашио, и не кте да викне. Онда Карађорђе истрже сабљу, па рече: ’Чекај, по души те, оће л’ те од мене заболети’. Једанпут га удари преко полак” (Нинковић 1972: 62).

разбојника и зликоваца у сопственим редовима. Црн је Ђорђе био за турске душмане, а за сопствени народ – бељи од белог (в. Белов 2004: 25–26).

Суровост је једна од главних особина и Младеновићевог драмског јунака. Према вождовој наредби, развратници, кукавице, лопови и издајници бивају оштро кажњени. Стари турски обичаји дубоко су укорењени у свест српског народа, а оне који их се не одричу вожд такође кажњава. Иако Турака нема више по друмовима, стари жале за чифлудима, жене још тешко откривају лице, многи се још не венчавају у цркви, а кад гост спава у кући, домаћин му нуди своју женску чељад. Немилосрдност Младеновићевог јунака најснажније је испољена у сценама у којима се скреће пажња на братоубиство. Једино је жена имала разумевања за његове поступке. С обзиром на то да је добро познавала преку нарав свога мужа, трудила се безуспешно да спречи породичну трагедију, те је скривала Маринкове преваре. Она је Карађорђева верна љуба и идеална драга, узорна је и часна жена, поносна је на свог мужа, који стаје на чело српског народа у борби против Турака⁵. Јелена је правдољубива и поносна, нежна је и милостива, жена изражене интуиције, народ је воли и верује јој. Спремна је у сваком тренутку да свом супругу пружи утеху и помоћ. Младеновићеву јунакињу карактерише стрпљење, подређеност и покорност.

⁵ У трагедији *Кара-Ђорђе* Милоша Цветића Јелена је такође вождова највећа подршка. Највише су Јеленино биће изједале и тиштиле Ђорђеве дуге и жучне борбе. Она је стајала по страни, ћутала је, стрепила и молила се. Казивала је вождова жена: „Зар не бејаш твоја робиња? (...) Ја сам читала из твојих очију и вребала и најмању твоју жељицу... да ти угодим, да ти угове... готовила ти храну, спремала преобуку, оружје; стражарила над твојим сном, и дисајем, као мајка, над јединчетом” (Цветић 1907: 142). Међутим, у трагедији *Карађорђе* Владислава Каћанског примећујемо значајне промене у обликовању лика Карађорђеве жене. Не само да не оправдава вождове поступке, Јелена му се у наступу беса и очаја супротставља, казујући му да је „бесна звер”, „крволок зверски” (Каћански ? : 130), сурови, немилосрдни тиранин, који је бесомучно одузимао животе. Славољубљу Јеленином, које Цветић неприметно спомиње, Каћански пружа посебну пажњу. Храбриће Јелена Карађорђа да не посустаје у борбама, штавише, одбијаће захтеве да оде са „груде земље” (Каћански ? : 157) своје. Јелену је одржала нада у сина Александра. Пре поласка у изгнанство, откинуће Јелена један лист гранчице и пружиће га Александру с речима:

На, чувај лист овога храста,
Док не порастеш до твог узраста,
А кад порастеш, мајке се сети
Да испуниш њен аманет свети:
Не смеш умрети док не дођеш до
овог храста,
Да сухи лист овај, замениш свежим (Каћански ? : 159).

У изгнанству видимо Јелену како се свим силама труди да очува национални идентитет свога сина Александра. Учиће га светим обичајима српским, а посебно ће му указивати на важност лика и дела Светог Саве.

Сетно ће се присећати мирних дана, када су уживали у безграничној љубави: „Волела сам те више с перчином [...] Двадесет је година скоро од како смо се венчали!... А сећаш ли се, како си ми разлупао судове на извору, Месојеђе и повео ме за руку... (Уздахне.) А сад – ове бриге”⁶ (Младеновић 2013: 305). Драмска јунакиња Ранка Младеновића ће се непрестано молити за вождову душу, стрепећи због његове одлуке по којој више не одлази у цркву, за коју је, како и сам каже, „сувише крвав” (Младеновић 2013: 305). Величина женине љубави и пожртвовања огледа се у њеном потпуном подржавању свога мужа, а његове поступке је оправдавала речима: „Није њему лако! [...] Добра је он срца, али му таква судбина. Ми смо му најближи, па ма шта било” (Младеновић 2013: 332, 333). Жена је запазила да Карађорђе не спава ноћу мирно и да „снује чудне снове. Помиње често свог несрећног оца” (Младеновић 2013: 333). Кћерка истиче: „...није он крив за свог оца. Баба је примила грех на себе”⁷ (Младеновић 2013: 333), што је потврда да је Младеновић у своју драму унео и овај Карађорђев грех.

4. Помрачење Карађорђевог ума

Прва је Карађорђева жена приметила знакове његове душевне нестабилности и уплашено је прекоревала кћерку: „Пст! Зрела си... Зар не видиш да ти отац болова... Велике су му бриге!...” (Младеновић 2013: 332). Пренаглашена вождова жеља за коначним ослобођењем Срба од Турака и његова погрешна процена доводи до трагичног краја. Ослободитељ је у другом чину мрзовољан, немир га жеже, клонуо је и уморан. Руси склапају мир с Турцима у Букурешту, а Карађорђе се потајно нада и тихо вели: „Неће нас заборавити” (Младеновић 2013: 341). Изјава Базрђана, вождовог изасланика: „Велики се с малима играју”, окарактерисаће судбину балканског простора (в. Игњатов Поповић 2013: 63). Последња вождова нада је угушена. Покретач трагичног Карађорђевог одвајања од разума јесте спознаја да је султан опет моћан и да потражује освојене градове, те да је изневерен од стране својих најближих сарадника, Аустрије, па и Русије, којој је поклањао пуно поверење. Карађорђе доживљава нервно

⁶ Почетак љубави између лепе Јелене и Ђорђа описан је укратко у драми Бојане Обренов *Бојана од Скадра*. Храбри Ђорђе, с радошћу у души, сећа се оног дана када је видео стидљиву девојку крај извора. Види Карађорђе себе младог како „прилази његовој Јелени, разби јој суде, загрли и одведе” (Обренов 1926: 12).

⁷ „Ђорђе, арам ти млеко које си ти подојио из ове сисе, ако оног пса не убијеш. Убите га да не јавља Турцима за нас. Боље да он један погине, но 30 душа да падне у робство” (*Казивања о српском устанку 1804*; Ђурић 1980: 35, 36).

растројство када постане свестан да не може испунити очекивану дужност предводника српског народа, али и када га преплави стравичан осећај гриже савести због убиства свога оца. Огорченост се меша с душевним болом, вожд доживљава морални и психолошки слом који води ка лудилу. Младеновић је вешто приказивао његову душевну борбу. Вожд је дубоко потресен, чело му облива хладан зној. Корачаће позоришном сценом сав у грозници, као вук у јама, чело му облива хладан зној. У грчевитој душевној борби казује: „Господе! Зар нисам био прав као храст, честит као просјак, храбар као светац?! (Посрне, па ипак се уздржи. Потресно.) Зашто ћутиш, Боже?!... (Седне и зарије руке у косу.) Зар крвници да победе?!... Где су људи?! Свећом сам их увек тражио. Господе! Па, ево, свећу хоће да запале над мојом главом и над народом! [...] (Поглед му падне на икону у углу. Као у бунилу, не скида укочени поглед с иконе.)... Зар си се, Боже, то усудио?! Зар?! (Стеже вилице грозничаво.)... Зар си заборавио ко сам на овом измученом тлу?! (Болно.) А увек сам ти се молио!... (Скотрљају му се капи суза низ сухе мушке образе. Дише искидано)“ (Младеновић 2013: 344). Због продубљене лудости која обузима вождово биће, крај иконе ће угледати свог усмрћеног оца, а потом ће у исту икону испалити неколико хитаца. Скоро онесвешћен ће клонути на миндерлук и прошапутаће: „Догорело до ноката“ (Младеновић 2013: 345). Ова слика уједно представља и последње појављивање Младеновићевог вожда.

5. Вождова смрт

У султановој палати на Босфору, раскошној источњачкој дворани, сазнајемо да је Карађорђе, након изгнанства, усмрћен, према Милошевој наредби. Карађорђе је убијен у Радовањском лугу, а Милош је главу вождову, као залог одажности, послао београдском везиру. Везир ће посведочити о смрти Карађорђевој и разлици у односу на Милоша: „Ђаури му сами одрубише врат“; „Тако се скупо плаћа уобразиља о слободи“; „Падишаху се мора клањати. А он то није хтео...“; „Милош бег је другог кова“ (Младеновић 2013: 346, 347, 350, 351). У Младеновићевом драмском остварењу наговештај вождове смрти је осликан Протиним препричавањем сна: „Ту скоро, сним ја, идем као лепо на ногама, али ми глава одсечена и ја је носим у рукама! [...] Сетих се ја да главу метем на врат, не би ли прирасла! И метух је. Притискујем одозго; не боли ме, али неће да прирасте! [...] И опет је метнем на врат где је и била, па притиснем, а она прирасте!... Биће, велим, ипак на добро, ако бог да!“ (Младеновић 2013: 315).

Посебан акценат је Младеновић ставио на положај српског народа након слома устанка. Како истиче Тарихбаша: „Алах је добар! Аскери су опет поробили рају!” (Младеновић 2013: 346). Откако је поново покориен Београдски пашалук, избеглице траже спас у Аустрији. Карантини су пуни због куге. Хришћанско робље се јавно продаје на пијацама. Пред окончање драме, на свечаности која је у султановој палати уприличена због убиства вождовог, музика ће утихнути, а трубе ће снажно одјекивати. На крају „...црна завеса пада. А испред ње остаје сама Вождова глава, натакнута на коље.... И док њене празне очне дупље и стегнуте вилице чудно зуре – иза завесе се још чују трубе, као задњи знак свршене свечаности над несрећном и часном главом народног бунтовника – за недостижном слободом...” (Младеновић 2013: 354).

6. „Сине, наш човек опет иде да гине”

Младеновић је драму о Првом српском устанку написао у логору у Нирнбергу. У заробљеништву, међу жицама, утеху је тражио, између осталог, и у драми о великом војду и о храбрим српским устаницима. У Нирнбергу су, поред Младеновићеве драме *Кад догори до ноката*, настале и пишчеве драме *Силазак с престола*⁸ и *Зидови имају уши*, и вероватно „замишљене као трилогија (обухваћен је период од Првог српског устанка до Другог светског рата) ове три драме јесу Младеновићев покушај да растумачи вечиту несрећу балканских простора и честе ратове” (Игњатов Поповић 2013: 61). У прилог наведеној тези треба скренути пажњу и на стихове Младеновићевог дела под називом *Пролетњи растајак са сином*, које је такође написано у периоду заробљеништва: „ Сине, наш човек опет иде да гине [...] Ти си био сва моја

⁸ Младеновићева драма *Силазак с престола* саткана је од низа интрига и краљевих манипулативних поступака. Немогућност да поднесе терет државничких обавеза развија у краљу, Милану Обреновићу, жељу да абдицира. Важан сегмент ове драме заузима однос краља и краљице. Додуше, краљица се физички не појављује у овој драми, али се о њеном лику доста сазнаје из речи других актера. Најпре, инсистира се на њеној изванредној лепоти и омиљености у народу. Краљ је поднео захтев за развод брака, што у народу изазива опште незадовољство: „Да, да, драги мој! Бити лепа и несрећна, то је велики капитал за жену, да би се бацила кривица на ’неверног’ мужа. (Иронично.) Краљица, лепа краљица! Одједном су сви на њеној страни! Сви су против мог развода мога брака” (Младеновић 2013: 356). Манипулативни краљ ће причати госпођи у црном, несрећну бајку о свом животу, и тиме ће заправо покушавати да оправда своју чудовишну нарав. Након посете својој мајци, из чијег је окриља отет, престолонаследник ће истицати да је време проведено с њом било незаборавно: „...мама је била сјајна! И забављала се...” (Младеновић 2013: 393). Престолонаследник ће споменути и мајчину немоћ да се супротстави краљевим изасланицима. Када су дошли да га одвоје од ње, краљица је „тако одлучно читала онима, да су сви бризнули у плач!” (Младеновић 2013: 393).

срећа, а сад, ево, цео род стрепи, бранећи праг и живот лепи у ова времена псећа, а ти о томе не знаш ништа, крви моја једина и иста. Не слутиш да ти тата каже збогом. Да ли за увек да ли до века? Какав те живот, сине, чека? Бар да се вратим хромом ногом, или без ока – једним да те гледам” (Младеновић према: Миладиновић 2013: 391). Писац је стихове посветио своме јединцу и навео је да је песма рецитована 21. 9. 1941. године у болници пред заробљеним српским и француским официрима у логору код Нирнберга. Младеновић се из логора враћа у Београд тешко болестан и умире на Божић 1943. године. Ранко Младеновић је потресним стиховима још једанпут подсетио на тежак положај српског народа и страдања која се непрестано понављају.

Извори

1. Каћански, Владислав Ст. (?), *Карађорђе: трагедија у пет чинова са предигром и апотеозом*, Београд: Штампарија „Дом малолетника”.
2. *Казивања о српском устанку 1804*, Јанићије Ђурић и др. (1980) (приредила Драгана Самарцић), Београд: Српска књижевна задруга.
3. Милутиновић Сарајлија, Сима (2010). „Трагедија српског господара и војда Карађорђа”, *Трагедија Обилић; Трагедија српског господара и војда Карађорђа*. Сима Милутиновић Сарајлија (приредиле Миљенка Витезовић и Тања Поповић), Бачка Паланка: Друштво за науку и стваралаштво Логос, 180–688.
4. Младеновић, Ранко (2013), „Кад догори до ноката: балканска драма, почетком XIX века (три чина)”; „Силазак с престола: три чина балканске драме крајем XIX века”, *Драме. Ранко Младеновић* (приредила Ивана Игњатов Поповић), Нови Сад: Позоришни музеј Војводине, 301–406.
5. Ненадовић, прота Матија (1969), *Мемоари* (приредила Теодора Петровић), Нови Сад – Београд: Матица српска – Српска књижевна задруга.
6. Нинковић, Нићифор (1972), *Жизниописанија моја: (1807–1842)*, Нови Сад: Матица српска.
7. Обренов, Бојана (1926), *Бојана од Скадра: историска драма у три дела из историје Карађорђевог устанка*, Београд: Штампарија „Давидовић” Павловића и друга.
8. Стефановић Карацић, Вук (1869), *Први и Други српски устанак; Живот и обичаји народа српског* (избор и редакција Ђуро Гавела; предговор Ђуро Гавела, Иво Андрић), Нови Сад – Београд: Матица српска – Српска књижевна задруга.
9. Цветић, Милош (1907), *Кара-Ђорђе: трагедија у пет чинова*, Београд: Издање Задужбине И. М. Коларца.

Литература

1. Антонијевић, Драгана (2003), „Митски слојеви у повести о Карађорђу”, *Даница: српски народни илустровани календар за годину 2004*, 11, 105–118.
2. Арсенијевић, Лазар (1854), „Карактеристика Црног Ђорђа”, *Гласник Дружтва србске словесности*, 6, 6, 150–153.
3. Белов, Михаил (2004), „...Сапрела те моја рана ако га не убијеш! Карађорђе: генеалогичка харизме народног вође” (превела Драгиња Рамадански), *Годишњак за друштвену историју*, 11, 2/3 (уредио Милан Ристовић), 7–28.
4. Влатковић, Драгољуб (1996), „Нушић о Карађорђевом освајању Београда”, *Карађорђе у драми (и на филму): зборник радова са научног скупа и поводом њега* (приредио Ненад Љубинковић), Београд – Велика Плана: Институт за књижевност и уметност – Скупштина општине, 42–45.
5. Gerstberger, Walter, Bojana Stojanović (1987), „Komentari uz srpsku i slovenačku ekspresionističku dramu”, *Polja: mesečnik za umetnost i kulturu*, 33, 342/343, 380–382.
6. Игњатов Поповић, Ивана (2013), „Драмско тумачење апокалиптичне катастрофе”, *Драме. Ранко Младеновић* (приредила Ивана Игњатов Поповић), Нови Сад: Позоришни музеј Војводине, 61–76.
7. Младеновић, Добривоје (1996), „Пробни чин драме о Карађорђу Пијетра Косорића односно др Милоша Перовића”, *Карађорђе у драми (и на филму): зборник радова са научног скупа и поводом њега* (приредио Ненад Љубинковић), Београд – Велика Плана: Институт за књижевност и уметност – Скупштина општине, 46–51.
8. Putnik, Radomir (2009), *Čitajući iznova: ogledi iz dramaturgije i teatrologije*, Novi Sad: Sterijino pozorište.
9. Ранке, Леополд (1864), *Историја српске револуције. Део први* (превео Стојан Новаковић), Београд: Државна штампарија.
10. Станојевић, Малиша (2004), „Карађорђе – историјски вожд и литерарни јунак”, *Српски језик: студије српске и словенске*, 9, 1/2, 615–622.
11. Ујес, Алојз (1996), „Карађорђе у драми и позоришту”, *Карађорђе у драми (и на филму): зборник радова са научног скупа и поводом њега* (приредио Ненад Љубинковић), Београд – Велика Плана: Институт за књижевност и уметност – Скупштина општине, 96–102.
12. Фрајнд, Марта (1993), „Епски и религијски елементи у градњи драмског пева Симе Милутиновића Сарајлије”, *Сима Милутиновић Сарајлија: књижевно дело и културноисторијска улога* (уредила М. Фрајнд), Београд: Институт за књижевност и уметност – Вукова задужбина, 249–257.
13. Фрајнд, Марта (2003), „Драмски прикази Првог српског устанка”, *Даница: српски народни илустровани календар за годину 2004*, 11, 119–131.

**KARADJORDJE AND THE FIRST SERBIAN
UPRISING IN RANKO MLADENović'S DRAMA
*WHEN IT BURNS UNDER THE NAILS***

Summary

One of the most prominent persons in the history of Serbian people, Karadjordje, appears in numerous dramas as a dominant figure. Therefore, in Serbian drama literature, the presence of the motive of the First Serbian uprising is notable and important. The subject of this paper is Karadjordje as a drama character and the motive of the First Serbian uprising in Ranko Mladenović's drama 'When it burn under the nails': a Balkan drama, from the beginning of the 19th century. Research attention is dedicated to perceive the portrayal of subjugation and slavery of the Serbian people, and the violence, suffering and struggle for liberation from the Turks, which represents the fundamental idea of Ranko Mladenović's drama. Special attention is given to the uprising collapse, the slavery of the Serbian people and the tragic death of the leader of the First Serbian uprising. An important segment of this paper is dedicated to the relation between historic and poetic truth and it will be determined to which extent the authentic historical writings influenced the creation of Mladenović's drama.